

Adam Czudec, Grzegorz Ślusarz

Zakład Ekonomii Wydziału Ekonomii w Rzeszowie
Akademii Rolniczej w Krakowie

Spoleczno-ekonomiczne aspekty rozwoju zrównoważonego w obszarach górskich

Wstęp

Współczesny rozwój gospodarczy wymusza na wszystkich, w tym również na rolnikach, działania, które są konsekwencją konieczności dostosowywania się do trendów wynikających z powszechnej globalizacji procesów gospodarczych. Przejawem tego jest model produkcji i konsumpcji akcentujący działania na rzecz ochrony środowiska przyrodniczego, co wynika ze świadomości globalnych zagrożeń dotychczasowego modelu rozwoju gospodarczego, w którym dominowały aspekty wąskoekonomiczne, pozbawione głębszej analizy długookresowych skutków intensywnej produkcji dla środowiska zarówno w skali lokalnej, jak i globalnej. Cechą charakterystyczną rozwoju jest również to, że odbywa się on w bardzo zróżnicowanym środowisku, które może mieć decydujące znaczenie zarówno dla możliwości rozwojowych, jak i zagrożeń z tego rozwoju płynących.

Zróżnicowanie uwarunkowań rozwojowych jest jedną z przyczyn tego, iż jedne regiony rozwijają się dynamicznie, inne zaś stają się coraz słabsze ekonomicznie. Do regionów zagrożonych marginalizacją należą obszary górskie, których walory przyrodnicze i krajobrazowe, stanowiące główny ich atut, mogą stać się czynnikiem hamującym proces ekonomicznego rozwoju, bo daleko posunięta troska o ochronę środowiska może zniechęcić do inwestowania w tych regionach. Jednak dążenie do poprawy warunków ekonomicznych mieszkańców obszarów górskich, nie uwzględniające specyfiki tych obszarów, może prowadzić do działań zagrażających zasobom przyrodniczym. Z wymienionych względów rozwój zrównoważony, oznaczający równoczesną realizację celów ekonomicznych, społecznych i zapewniający ochronę środowiska, jest w regionach górskich szczególnie istotny. Jego efektem powinno być osiągnięcie takiego stanu, zgodnie z którym poprawia się jakość życia mieszkańców obszarów górskich (co zapobiega nadmiernej migracji) i chronione są zasoby środowiska przyrodniczego [Czudec 1999].

Celem opracowania jest charakterystyka społeczno-ekonomicznych aspektów rozwoju zrównoważonego w obszarach górskich, ze szczególnym uwzględnieniem roli lokalnych społeczności w realizacji koncepcji rozwoju uwzględniającego potrzeby i oczekiwania środowisk korzystających z zasobów tych obszarów.

Walory przyrodnicze a rozwój zrównoważony

Potrzeba rozwoju zrównoważonego w dobie globalizacji staje się wyzwaniem dla wszystkich krajów. Wprawdzie teoria ekonomii nie wypracowała jeszcze zadowalających modeli wzrostu gospodarczego, uwzględniających gospodarkę zasobami naturalnymi i ochronę środowiska, ale strategię rozwoju i bieżąca polityka gospodarcza wielu krajów wdrażają już zasady ekorozwoju [Górka 1996].

Najpełniejszym wyrazem woli wdrażania ekorozwoju w warunkach polskich było wydanie dokumentu pod nazwą „Polityka ekologiczna państwa” przyjętego uchwałą Sejmu z dnia 10 maja 1991 roku. W dokumencie tym zdecydowanie podkreślono konieczność „dokonania zasadniczych zmian w polityce ekologicznej państwa w warunkach głębokich przekształceń systemowych. Wyznacznikiem tych zmian jest odejście od tradycyjnej wąsko rozumianej ochrony środowiska na rzecz ekorozwoju, podporządkowanie potrzeb i aspiracji społeczeństwa i państwa możliwościom jakie daje środowisko, którym dysponujemy”. Wśród wielu zasad określających charakter polityki ekologicznej państwa w nowym kształcie znajduje się zasada regionalizmu. Postuluje ona konieczność odrębnego traktowania obszarów dysponujących różnym poziomem jakości walorów przyrodniczych oraz akcentuje prawo każdego regionu do prowadzenia własnej polityki ochrony środowiska przyrodniczego [Malinowska 1997].

Jest to szczególnie ważne w regionach o wysokich walorach środowiska przyrodniczego, do których niewątpliwie zaliczyć można obszary górskie. Obszary te, choć zajmują stosunkowo niewielką część naszego kraju, w aspekcie funkcji, jakie pełnią w gospodarce [Zabierowski 1992], należy uznać za ważne strategicznie. Z punktu widzenia rozwoju gospodarczego tradycyjnie pojmowanego warunki przyrodnicze stanowią poważną barierę rozwojową dla produkcji rolniczej. Równocześnie walory środowiska mogą być wykorzystane jako mocna strona w pobudzaniu rozwoju opierającego się na rosnącym zainteresowaniu wypoczynkiem w kontakcie z przyrodą, z dążeniem do zachowania cennych walorów środowiska. Przy takim podejściu ochrona walorów środowiska staje się podstawą atrakcyjności danego obszaru, a więc i priorytetowym celem

strategicznym. Należy jednak pamiętać, że ochrona taka nie może być celem w samym sobie, lecz powinna przyczynić się z jednej strony do zachowania walorów środowiska, podniesienia jego atrakcyjności, a z drugiej do optymalnego wykorzystania lokalnych zasobów. Tylko wtedy będzie można mówić o rozwoju zrównoważonym i tylko taki rozwój może być trwały, skuteczny i społecznie akceptowany [Ślusarz 2000].

W warunkach górskich województwa podkarpackiego, w jego południowo-wschodniej części, pomiędzy poszczególnymi elementami rozwoju zrównoważonego na szczeblu lokalnym można zauważyć wyraźne dysproporcje z przewagą aspektu ochronnego. Dowodem tego jest dynamiczny wzrost powierzchni objętych różnymi formami ochrony (tab. 1).

Tabela 1

Dynamika zmian powierzchni prawnie chronionych w obrębie dawnego województwa krośnieńskiego

Wyszczególnienie	Powierzchnia w ha		Dynamika zmian 1990 rok = 100%
	1990	1995	
Parki narodowe	16 233	44 894	276,6
Rezerwy przyrody	1 631	5 251	199,3
Parki krajobrazowe	–	151 709	–
Obszary chronionego krajobrazu	162 785	225 289	138,4
Ogółem powierzchnia prawnie chroniona	180 649	421 892	233,5

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych z Rocznika Statystycznego Województwa Krośnieńskiego, WUS, Krosno 1996.

W latach 90. powierzchnie prawnie chronione zwiększyły się ponad dwukrotnie. Na podkreślenie zasługuje fakt, że najwyższa forma ochrony, jaką są parki narodowe, powiększyła się prawie trzykrotnie i obecnie zajmuje prawie 45 tys. ha. W tym okresie powstało również dużo parków krajobrazowych, których łączna powierzchnia przekracza 150 tys. ha.

Szczególne walory środowiska przyrodniczego, zwłaszcza obszarów górskich i podgórskich, legły u podstaw tworzenia kompleksowego systemu ochrony przyrody i krajobrazu. Ogółem w byłym województwie krośnieńskim aż 74% powierzchni geograficznej objęto różnymi formami ochrony.

Chęć kompleksowej ochrony cennej przyrody należy uznać za zjawisko bardzo pozytywne w kontekście zachowania walorów środowiska. Jednak zwiększanie powierzchni prawnie chronionych nie jest równoznaczne z rzeczywistym rozwojem zrównoważonym, któremu towarzyszyć musi społeczna akceptacja ze strony mieszkańców tych terenów. Jest to możliwe tylko wtedy,

gdy atrakcyjność regionu, wynikająca z ochrony cennych walorów środowiska, ma wymierny wyraz dla mieszkańców, np. w postaci większych możliwości zarobkowania, gospodarczego aktywizowania terenu czy tworzenia dogodnych warunków życia. Odwrotny skutek może przynosić niska świadomość w zakresie ochrony, przy równoczesnym napotykananiu w życiu codziennym na różnego rodzaju ograniczenia i przeszkody wynikające z ochrony środowiska.

Kompleksowa ochrona cennych walorów przyrody powinna stanowić ważny element lokalnego ekorozwoju. Jednak jej „odgórna” realizacja nie przyniesie oczekiwanych rezultatów. Badania przeprowadzone w 1998 i 1999 roku w obrębie największych gmin górskich obecnego województwa podkarpackiego (Cisna, Krempna i Lutowiska), gdzie występują parki narodowe (Bieszczadzki i Magurski), powołane rozporządzeniami Rady Ministrów, obszary chronionego krajobrazu i parki krajobrazowe (Doliny Sanu, Ciślańsko-Wetliński, Jaślicki), powołane rozporządzeniami Wojewody Krośnieńskiego, a więc decyzjami odgórnymi, wykazują, że jak na razie nie przyczyniają się one do aktywizacji tych terenów. Mała aktywność struktur zarządzających obszarami chronionymi w terenie (wśród mieszkańców) sprawia, że ciągle jeszcze 26,8% rolników w Cisnej, 34,6% w Krempnej i 42,9% w Lutowiskach (z losowej próby obejmującej 10% gospodarstw w Cisnej, 17,8% w Lutowiskach i 38,8% w Krempnej) nie wie, że funkcjonują w terenie prawnie chronionym.

Wszystko to razem składa się na niski stopień wykorzystania potencjału ludzkiego, co przy wysokiej stopie bezrobocia, związanej w dużej mierze z upadkiem rolnictwa państwowego na badanym terenie, jest przyczyną rosnącej liczby rodzin korzystających z ośrodków pomocy społecznej. W tej sytuacji walory środowiska, atrakcyjne dla ludzi z zewnątrz, dla mieszkańców nie stanowią zachęty do podejmowania działań wykorzystujących ten potencjał. Niskie zasoby finansowe ludności oraz wzrastające powierzchnie nieużytków ograniczają atrakcyjność ewentualnej oferty agroturystycznej [Ślusarz 2000].

Rolnictwo w zrównoważonym rozwoju obszarów górskich

Spośród różnych dziedzin działalności gospodarczej w obszarach górskich szczególne znaczenie ma rolnictwo, bo jest to ten rodzaj aktywności, który ma bezpośredni związek ze środowiskiem przyrodniczym i z tego względu może przyczynić się do wzbogacenia walorów środowiska, ale może również być przyczyną zagrożeń (erozja, zanieczyszczenie gleb i wód środkami chemicznymi i związkami organicznymi). Rolnictwo jest ponadto miejscem pracy

i źródłem dochodu dla mieszkańców obszarów górskich. Z tego względu możliwości zrównoważonego rozwoju tych obszarów zależne są w dużym stopniu od procesów zachodzących w tym dziale gospodarki.

O znaczeniu rozwoju zrównoważonego w górach niech świadczy fakt, że problematyka ta znalazła się w dokumentach końcowych Konferencji Narodów Zjednoczonych „Środowisko i rozwój”, która odbyła się w 1992 roku w Rio de Janeiro [Dokumenty końcowe... 1993]. Zgodnie z zaleceniami Konferencji, ważną rolę w tym procesie powinno odgrywać rolnictwo. Chodzi zwłaszcza o:

- stosowanie w rolnictwie technologii i technik wytwórczych nie zagrażających środowisku naturalnemu;
- integrowanie działań dotyczących lasów, użytków rolnych i całej przyrody w taki sposób, aby zostały zachowane specyficzne ekosystemy górskie;
- motywowanie ludności rolniczej do działań służących ochronie i odbudowie środowiska naturalnego;
- stworzenie systemu planowania i gospodarowania na gruntach ornych, mającego na celu zapobieganie erozji gleb, zwiększenie produkcji biomasy i utrzymanie równowagi ekologicznej;
- koordynowanie i wspieranie działań w zakresie hodowli zwierząt, ogrodnictwa, uprawy i przetwórstwa roślin leczniczych.

Oceniając znaczenie rolnictwa w działaniach na rzecz zrównoważonego rozwoju obszarów górskich, należy brać pod uwagę fakt, że decyzje podejmowane przez rolników (podobnie jak przez wszystkich prowadzących działalność gospodarczą) opierają się na sygnałach wysyłanych przez rynek. Najbardziej charakterystyczna zmiana, zachodząca w polskim rolnictwie górskim w latach dziewięćdziesiątych, to zmniejszenie powierzchni użytków zielonych na rzecz gruntów ornych, której przyczyną było osłabienie więzi gospodarstw rolnych z rynkiem, spowodowane z kolei niską konkurencyjnością surowców rolnych i artykułów żywnościowych wytwarzanych w rolnictwie górskim, w porównaniu z produktami pochodzącymi z regionów o bardziej korzystnych warunkach dla produkcji rolniczej, tj. o niższych kosztach produkcji. W takiej sytuacji dla znacznej części gospodarstw główny cel działalności sprowadził się do wytwarzania artykułów żywnościowych na potrzeby rodziny rolniczej, co wiąże się – zwłaszcza w gospodarstwach o małym obszarze – z koniecznością prowadzenia w niewielkiej skali bardzo rozbudowanej asortymentowo produkcji roślinnej i zwierzęcej, wymagającej angażowania głównie gruntów ornych. Tendencja taka oznacza zanikanie w rolnictwie górskim takich kierunków produkcji, które ze względu na specyfikę tego regionu powinny być rozwijane, jak chów bydła i owiec. Zjawisko to ilustrują następujące dane liczbowe: w latach 1989–1997 liczba sztuk bydła na 100 ha użytków rolnych (w szt. fizycznych) w rolnictwie

byłego woj. krośnieńskiego, należącego do obszarów górskich, zmniejszyła się o 45% (w całej Polsce średnio o 38%). Jeszcze większy spadek wystąpił w przypadku chowu owiec. Ich stado w woj. krośnieńskim zmniejszyło się w tych samych latach o 89% (średnio w Polsce o 87,5%). Należy przy tym dodać, że o ile zamiana użytków zielonych na grunty orne była charakterystyczna głównie dla pierwszej połowy lat dziewięćdziesiątych, to zmniejszanie pogłowia zwierząt okazało się tendencją występującą w dłuższym okresie [Czudec, Ostromecki 1999].

Innym charakterystycznym procesem, którego nasilenie daje się zauważyć w ostatnich latach, jest powiększanie się powierzchni gruntów rolnych wyłączonych z uprawy. Na podstawie danych statystycznych ustalono, że odsetek gruntów rolnych nie poddawanych uprawie zwiększył się w woj. krośnieńskim z 4,9% w 1989 roku do 23,7% w 1997 roku, podczas gdy dla całej Polski wskaźniki wynosiły odpowiednio 5,5% i 12,7%.

U podstaw wymienionych procesów leżą decyzje produkcyjne właścicieli gospodarstw rolnych, którzy kierując się sytuacją na rynku rolnym podejmują działania racjonalne z ich punktu widzenia, jednakże sprzeczne z koncepcją zrównoważonego rozwoju obszarów górskich, bo prowadzące w efekcie do zanikania niektórych istotnych cech regionu górskiego [Czudec 2000]. W świetle powyższego można stwierdzić, że kierunki zmian w rolnictwie stają się poważnym zagrożeniem dla rozwoju zrównoważonego w górach. Przy tym zagrożenie to nie jest efektem produkcyjnej eksploatacji środowiska, lecz wręcz odwrotnie – wynikiem systematycznego ograniczania rolniczego wykorzystywania przestrzeni produkcyjnej.

Kolejnym istotnym skutkiem tych procesów jest zmniejszenie znaczenia dochodów uzyskiwanych przez ludność zamieszkałą w obszarach górskich z pracy w rolnictwie. Jak wynika z prowadzonych na ten temat badań – tylko 3–4% ludności związanej z rolnictwem w karpackim regionie górskim utrzymuje się wyłącznie z pracy we własnym gospodarstwie. Dla ponad 30% ludności gospodarstwo rolne stanowi dopiero trzecie w kolejności źródło dochodów [Czudec 1999]. Jest to dowód na marginalizację znaczenia rolnictwa jako źródła dochodów mieszkańców regionu górskiego, co może okazać się czynnikiem nasilającym migrację z tego regionu.

Specyficzne cechy i funkcje rolnictwa w obszarach górskich stawiają wymagania realizowania celów, których hierarchia jest odmienna niż na terenach nizinnych. Ze względu na niższą efektywność nakładów funkcja produkcyjna rolnictwa górskiego powinna mieć mniejsze znaczenie w porównaniu z innymi zadaniami, do których należą:

- ochrona i wzbogacanie walorów krajobrazowych;

- zapobieganie nadmiernej migracji ludności z obszarów górskich przez stwarzanie warunków do uzyskiwania znaczących dochodów z pracy we własnym gospodarstwie rolnym;
- zachowanie potencjału wytwórczego, zwłaszcza zaś zasobów ziemi przydatnej dla rolnictwa [Czudec 2000].

Te ważne zadania nie mogą być jednak realizowane przez producentów rolnych bez pomocy z zewnątrz.

Rola zaplecza instytucjonalnego w działaniach na rzecz rozwoju zrównoważonego

Wyniki dotychczas prowadzonych badań wskazują na konieczność aktywnej roli instytucji publicznych zarówno w zakresie budowy koncepcji, jak też realizacji założeń zrównoważonego rozwoju obszarów górskich. Świadczą o tym doświadczenia krajów Europy Zachodniej (Austria, Francja, Włochy, Grecja, Norwegia), gdzie problematyka ta stanowi przedmiot nie tylko zainteresowań, ale także działań administracji rządowej (stanowiska poszczególnych państw w tej sprawie były m.in. prezentowane w 1996 roku w ramach międzynarodowych konsultacji na temat zrównoważonego rozwoju obszarów górskich) [Sustainable Mountain Development 1996]. Kierunki działań sprowadzają się m.in. do wyrównywania różnic regionalnych, rozwijania infrastruktury regionów górskich, działalności edukacyjnej w zakresie metod gospodarowania nie zagrażających środowisku, promowania produktów wytworzonych w obszarach górskich, subsydiowania działalności służącej ochronie środowiska [Czudec 2000].

W Polsce problematyka zrównoważonego rozwoju obszarów górskich nie jest dotychczas postrzegana przez administrację rządową jako zagadnienie o ważnym znaczeniu ekonomicznym i społecznym. Wprawdzie w 1997 roku Sejm RP przyjął uchwałę w sprawie zrównoważonego rozwoju terenów górskich i górzystych, w której wskazuje na potrzebę realizacji specyficznej polityki w dziedzinie rozwoju, zagospodarowania i ochrony tych terenów, ale poza deklaracją nie podjęto żadnych działań. W uchwale tej Sejm zwrócił się do Rządu RP o opracowanie do połowy 1997 roku programu działań zmierzającego do aktywizacji społeczno-gospodarczej terenów górskich i górzystych, uwzględniającego walory środowiska i poszanowanie prawa własności. Program taki nie powstał jednak ani w terminie ustalonym przez Sejm, ani do chwili obecnej. Można zatem wnioskować, że administracja rządowa nie jest

zainteresowana realizacją założeń zrównoważonego rozwoju obszarów górskich. Z drugiej strony jest oczywiste, że bez sformułowania zasad polityki zrównoważonego rozwoju, określającej nie tylko cele, ale również środki finansowe do jej realizacji, nie ma możliwości osiągnięcia efektów w postaci równowagi między rozwojem ekonomicznym, społecznym i ochroną zasobów środowiska przyrodniczego. Świadczą o tym nie tylko doświadczenia innych krajów, ale także przykłady procesów zachodzących w polskim rolnictwie górskim w latach dziewięćdziesiątych [Czudec 2000].

W takiej sytuacji główny ciężar odpowiedzialności za zrównoważony rozwój spada na samorząd terytorialny szczebla gminnego, do zadań którego należy m.in. utrzymanie i rozbudowa składników infrastruktury technicznej i społecznej oraz ochrona środowiska. Jednak zakres realizowanych zadań zawsze jest warunkowany zdolnością do gromadzenia dochodów. Informacje na temat poziomu dochodów budżetowych i kierunków ich wydatkowania przez gminy regionu górskiego podano w tabeli 2.

Tabela 2

Dochody i wydatki budżetowe gmin w karpackim regionie górskim w latach 1997–1998

Wyszczególnienie	Polska		Woj. krośnieńskie		Woj. nowosądeckie	
	1997	1998	1997	1998	1997	1998
Dochody budżetowe gmin w przeliczeniu na 1 mieszkańca (w %, Polska = 100)	100	100	84	81	86	91
Udział dochodów transferowanych z budżetu państwa do budżetów gmin (w %)	–	40	–	59	–	62
Udział wydatków inwestycyjnych w wydatkach ogółem (w %)	24	23	22	21	25	26
Udział wydatków na inwestycje komunalne w wydatkach inwestycyjnych ogółem (w %)	53	54	48	48	42	43
Udział wydatków na inwestycje oświatowe w wydatkach inwestycyjnych ogółem (w %)	15	15	28	29	26	22
Udział wydatków na inwestycje w rolnictwie w wydatkach inwestycyjnych ogółem (w %)	9	7	5	4	3	3

Źródło: Sprawozdanie z działalności Regionalnych Izb Obrachunkowych i wykonania budżetu przez gminy w 1998 roku, Krajowa Rada RIO, Warszawa 1999.

Zaprezentowane w tabeli wskaźniki, ilustrujące sytuację finansową gmin w regionie górskim, nie dają wprawdzie możliwości oceny sytuacji samorządów w poszczególnych gminach, pozwalają jednak na naświetlenie ogólnego stanu finansów samorządowych. Wynika z nich, że zdolność gmin w regionie górskim do gromadzenia dochodów budżetowych jest znacznie mniejsza niż przeciętnie w Polsce, co oznacza, że samorząd terytorialny w tym regionie nie jest w stanie podejmować działań na rzecz rozwoju ekonomicznego, społecznego i ochrony środowiska w takiej skali, jak to jest możliwe w innych regionach [Czudec 2000].

Wcześniej prowadzone badania na ten temat pokazują, że sytuacja taka ma cechy tendencji długookresowej, przy czym im większe nasilenie cech obszaru górskiego, tym niższy poziom dochodów gmin [Czudec 1995]. Należy zauważyć, że relatywnie niski poziom dochodów budżetowych gmin w regionie górskim występuje mimo znacznie większego niż przeciętnie w Polsce transferu środków z budżetu państwa w postaci subwencji i dotacji do tych gmin. Z kolei wskaźnik udziału wydatków inwestycyjnych w wydatkach ogółem w regionie górskim i w skali ogólnokrajowej nie jest mocno zróżnicowany, co przy niższym poziomie dochodów gmin górskich oznacza niższą kwotę wydatków na zadania, których realizacja służy poprawie standardu życia mieszkańców i osób korzystających z wypoczynku w tym regionie.

Widoczne są ponadto różnice w strukturze wydatków inwestycyjnych. Gminy regionu górskiego znacznie większą część środków inwestycyjnych przeznaczają na zadania oświatowe, natomiast mniej niż w skali całej Polski inwestują w infrastrukturę komunalną i rolniczą, co może negatywnie wpływać na rozwój funkcji turystycznych i rolniczych tego regionu.

Podsumowanie

Ogólne założenia koncepcji rozwoju zrównoważonego są powszechnie akceptowane, jednak praktyczna jej realizacja napotyka na wiele trudności, zwłaszcza w regionach zagrożonych marginalizacją, do jakich zaliczyć można obszary górskie. Rozwój zrównoważony jest tu koniecznością zarówno ze względu na cenne walory środowiska, którego użytkowanie nie może być podporządkowane tylko mechanizmowi rynkowemu, jak i na potrzebę wykorzystania potencjału ludzkiego tam zlokalizowanego, bez którego obszary te przestaną pełnić swoje funkcje. Badania wykazują, że pomiędzy tymi elementami (ochrona środowiska, wykorzystanie potencjału) występują duże dysproporcje, które nie sprzyjają realizacji idei rozwoju zrównoważonego. Sytuacja taka wy-

maga pilnych działań związanych ze stworzeniem odpowiednich instrumentów pozwalających racjonalnie wykorzystywać potencjał obszarów górskich w nowych warunkach ekonomicznych.

Literatura

- CZUDEC A. *Aktywność ekonomiczna ludności związanej z rolnictwem w Karpackim Regionie Górskim*, Roczniki Naukowe SERiA, t. 1, z. 1, Rzeszów 1999, s. 233–239.
- CZUDEC A. *Finanse gmin górskich i podgórskich województwa krośnieńskiego*, Probl. Zagosp. Ziem Górskich, z. 38, PAN-KZZG, Kraków 1995, s. 83–90.
- CZUDEC A. *Warunki zrównoważonego rozwoju obszarów górskich*, Roczniki Naukowe SERiA (w druku) 2000.
- CZUDEC A., OSTROMĘCKI A. *Przemiany w strukturze użytkowania ziemi w gospodarstwach indywidualnych w Karpatach Wschodnich*, Probl. Zagosp. Ziem Górskich, z. 45, PAN-KZZG, Kraków 1999, s. 83–92.
- Dokumenty końcowe Konferencji Narodów Zjednoczonych „Środowisko i rozwój”*, Rio de Janeiro, Instytut Ochrony Środowiska, Warszawa 1993, s. 198–207.
- GÓRKA K. *Wdrażanie zasady ekorozwoju na szczeblu gminy*. [w:] *Ekologia wsi, materiały z IV Ogólnopolskiego Forum w Solinie*, Centrum Edukacji Ekologicznej Wsi, Krosno 1996, s. 66–80.
- MALINOWSKA D. *Ekorozwój jako podstawa rozwoju społeczno-gospodarczego Polski południowo-wschodniej*. [w:] *Rozwój gospodarczy i zmiany strukturalne w ujęciu regionalnym*, I Międzynarodowa konferencja naukowa, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku 1997, s. 109–117.
- Sustainable Mountain Development, European Inter-Governmental Consultation*, Scottish Session, Cairngorms 1996.
- ŚLUSARZ G. *Lokalne aspekty rozwoju zrównoważonego obszarów objętych różnymi formami ochrony*, Roczniki Naukowe, SERiA (w druku) 2000.
- ŚLUSARZ G. *Rolnictwo w obszarach chronionych*. [w:] *Lokalne uwarunkowania*, 1999.
- ZABIEROWSKI K. *Specyfika i funkcje ziem górskich*, Wiad. Ziem Górskich, Biuletyn PTRZG, nr 1, 1992.

Socio-economic Aspects of Sustainable Development in the Mountain Areas

Abstract

The main purpose of this paper is to define some social and economic conditions of sustainable development in the mountain areas.

The following conclusive points can be drawn from the study:

- Since 1990 there has been noticed the considerable increase in the size of protected areas in the mountain regions;
- Rise in size of protected areas was not accompanied by efforts to improve the labour force exploitation;
- Generally responsibility for the rate and directions of sustainable development should be taken over local self-governments. However, their abilities to collect revenues are lower in mountain areas compared to the average in Poland. It means that self-governments in those regions are powerless to conduct any activities in favour of sustainable development in relation to other regions.